

РАНЦІ, лежачи обличчям до стіни й ще не бачачи, якого там відтінку над порт'єрами світляна смужка, я вже знав, яка сьогодні погода. Її заповідали перші вуличні відголоси, доходячи до мене чи то притлумлені та спотворені вогкістю, чи то ляскучі, мов стріли, у дзвінких і порожніх розлогах морозяного й чистого ранку; з гуркоту перших трамваїв я вже здогадувався, хляскають вагони дощівкою чи летять у блакить. А може, навіть тим відголосам передувала їхня швидша та проникливіша еманация; влазячи в мій сон, вона сумно оповіщала про снігопад або змушувала якусь крихітну істоту виспівувати в мені канти на честь сонця, аж поки я прокидався від оглушливої музики. Ще напівсонний, я починав усміхатися, склеплені мої повіки вже тремтіли від передчуття світляної повени. У цей період навколишнє життя я сприймав здебільшого через опочивальню. Блок, наскільки мені було відомо, розповідав, що коли приходив до мене ввечері, йому вчувався нібито якийсь гомін; а що моя мати жила тоді в Комбре й у моїх покоях не було нікого, крім мене, то він гадав, ніби я балакаю сам із собою. Згодом, довідавшись, що в мене жила тоді Альбертина, і зрозумівши, що я ховаю її від усіх, він саме цим і пояснив, чому я вперто сиджу вдома. Він помилявся. Річ, зрештою, цілком прощenna, оскільки, хай навіть факти неспростовні, всього не передбачиш. Вихоплюючи якусь подробицю з чужого життя, люди поспішають зробити хибні висновки і тлумачити цю новину, все перекручуючи.

Коли думаю нині, що після повернення з Бальбека Альбертина оселилася зі мною в Парижі під одним дахом, що вона зреклася думки про морський круїз, що ночувала за двадцять ступнів від мене, у кінці коридору, в кабінеті мого батька, обвішаному gobеленами, і що ввечері, пізньою добою, вона на прощання всувала мені в рота свій язичок — наче щоденний хліб, наче поживний харч, наділений святою силою для плоті, завдяки якому мука, витерплювана через Альбертину, змінювалася якимсь душевним утихомиренням, — мені одразу пригадується не та ніч, коли капітан Бородинський дозволив мені переночувати в казармі (його потурання зцілило єдино мій хвиловий щем), а ту ніч, коли батько дозволив мамі спати біля мого ліжка. Бо життя, укотре рятуючи нас від нібито неминучого болю, робить це в зовсім відмінних обставинах, іноді таких супротивних, що порівняння здобутих нами ласк майже завжди здається блюзнірством!

Коли Альбертина почула від Франсуази, що я не сплю вдосвіта, з іще запнутими фіранками, вона вже не боялася хлюпатися, купаючись у ванній. Часто я тоді ж таки приходив до моєї, сусідньої, доволі приємної, ванної кімнати. Колись директор театру витратив кількасот тисяч франків, аби розцяцькувати щирими смарагдами трон, на якому засідала діва, граючи роль цисаревої. Російський балет переконав нас, що звичайна гра світла створює враження яскравого й чарівного ряхтіння клейнодів. Але й ця декорація, хоча матеріальніша, не така гожа, як та, якою о восьмій сонце заступає іншу, яку ми звикли оглядати, встаючи опівдні. Ховаючи нас від нескромних очей, шибки вікон наших двох ванних кімнат були не гладенькі, а запушені штучним і вже немодним інеем. І нагло сонце фарбувало нажовто той скляний муслін, золотило його й, помалу відслонюючи в мені молодика, якого довго ув'язнювала звичка, п'янило мене спогадами про те, яким я був колись на природі, у листопад; на дереві сиділа тоді навіть якась пташка. Бо я чув безугавний Альбертинин щебет:

Конає від жаги шаленець¹,
Скоритись їй ще більший шал...

З кохання до Альбертини я не висміював її музичного не-смаку. Зрештою ця пісенька минулого літа захоплювала пані Бонтан; дізнавшись опісля, що це нісенітниця, вона при гостях просила Альбертину співати вже не цю, а іншу пісеньку:

Рве греблю, як вода, прощальна пісня —²

але й ця мелодія стала «заїждженим мотивчиком Массне, яким ця шмаркачка протуркала нам вуха».

На сонце насувала хмара, сором'язливий скляний ряснолист гас і вже тільки сірів. Шибки, що ділили наші дві купелі (теперішньою Альбертиною мама ніколи нею не послуговувалась, аби не хлюпатися в мене над вухом, вона мала ще одну — в іншому куточку помешкання), були такі тонесенькі, що ми могли, миючись, розмовляти; розмову вривав лише плюскіт води. Таку затишну атмосферу часто породжує в готелі тіснота і близькість номерів, зате в Парижі це явище вкрай рідкісне.

Часом я довго вилежувався, химерячи про щось, бо челяді було заборонено вступати до моїх покоїв, аж поки задзвоню, проте електрична груша³ висіла дуже незручно, і нерідко, після марних спроб зловити її, я, радий, що мене ніхто не турбує, знову куняв. Але це не означало, що мені байдужісінько до того, живе тут Альбертина чи ні. Її розлука із приятельками оберігала мене від нових душевних гризот. Мені тепер було легко на серці, здавалося, спокій допоможе оздоровити мене.

¹ «Конає від жаги шаленець» — романс «Козиця» на слова Г. Герена й на музику Е. Дюрана (1830–1901). — Прим. пер.

² «Рве греблю» — перші рядки романсу «Осіння дума», мелодія Жюля Массне (1842–1912), улюбленого композитора Пруста. — Прим. пер.

³ Пристрій, який висів над ліжком і за допомогою якого можна було викликати слугу, ударивши у дзвіночок. — Тут і далі прим. кор., якщо не показано іншого.

Але цей супокій, що його навіювала подруга, не так справляв. Утіху, як гамував мій біль. Звісно, він дав зажити багато радощів, яких позбавляв мене раніше надто гострий щем, але ці радощі я не завдячував Альбертині. Її врода для мене, здавалось, уже зблякла, я нудився з нею, мені уявлялось, ніби я розлюбив її, тепер мені відлягало від серця, коли Альбертини зі мною не було. Тому вранці я гукав її не зразу, надто як стояло на годині. Кілька хвилин я залишався віч-на-віч з тим чоловічком, що жив у мені, вже згаданим сонячним псалмістом, із ним я почувався веселіше, ніж із Альбертиною. З образів, що складають нашу особистість, найголовніші видно не зразу. І коли хвороба один по одному відкидатиме ті образи-складники, зостанеться іще два-три, наділені більшим гартom; і насамперед — філософ, щасливий тільки тоді, як зуміє відшукати подібність між двома витворами або двома здобутими від них враженнями. Та іноді я загадувався: чи не буде найостаннішим з усіх чоловічок, схожий на виставленого у вітрині комбрейського оптика. Чоловічок показував погоду, скидаючи відлогу, коли світило сонце, й, надіваючи, коли йшов дощ. Я знав, який із цього чоловічка егоїст; я мучився від ядухи, яку міг полегшити тільки дощ, а його це не обходило; з першими, нетерпляче мною очікуваними бризками він хмурився і сердито надівав відлогу. Ладен присягтися: коли конатиму, коли відімруть усі інші «я», то як, бува, при моєму останньому дихові сяйне сонячний промінь, цього буде досить, аби згаданий барометричний чоловічок зрадів великою радістю, скинув каптур і заспівав: «Ге-ге, от і розгодилося!».

Я дзвонив Франсуазі. Розгортав «Фігаро». Шукав даремно допис (якщо ту штуку можна так назвати), що я послав до цієї газети; то була недавно знайдена і трохи перероблена сторінка, написана колись у повозі доктора Персп'є під враженням видовища мартенвільських дзвіниць¹. Потім

¹ Джерелом натхнення для цієї статті стала ситуація, описана в «На Сваннову сторону» на с. 93–98 (див. Пруст Марсель. У пошуках утраченого часу, т. 1: На Сваннову сторону / пер. А. Перепада. К.: Лаботорія, 2025).

читав маминого листа. Щоб це молода дівчина жила разом зі мною, мамі здавалося дикістю, непристойністю. Першого дня, від'їжджаючи з Бальбека, вона бачила, як я побиваюся, їй не хотілося покидати мене напризволяще, і вона, мабуть, раділа, що Альбертина їде з нами, раділа, що з нашими валізами (над речами я цілу ніч проплакав у бальбецькому готелі) у приміському потязі стоять вузькі й чорні Альбертинині валізи. Вони здавалися мені схожими на труни і я не знав, що вони принесуть до мого дому: життя чи смерть. Та я навіть не поставив собі цього запитання того ясного ранку, коли минув жах залишитися в Бальбеку, щасливий, що забираю Альбертину. Спершу мама поставилася до мого наміру прихильно (вона говорила з моєю приятелькою лагідно, адже ненька бачила свого сина важко зраним і була вдячна його юній коханці, що та самовіддано його доглядає¹). Але мама пройнялася ворожнечею, коли я домігся всього, чого бажав, і коли дівчина зажила в нашому домі, та ще й у пору, коли були відсутні батьки. Не можна сказати, щоб мати завжди була мені в цьому ворогом. Як давніше, коли не сміла більше витикати мені нервозности, лінощів, так і тепер, вона переборювала себе — чого я, мабуть, у цю мить не розумів, чи не хотів розуміти — і втримувалася ганити дівчину, яку я називав моєю нареченою, — навіщо їй псувати мені життя,

Попри амбіції Оповідача стати письменником і численні рішення почати працювати в цій галузі, стаття про мартенвільські дзвіниці — єдиний його завершений твір (див. про це: Пруст Марсель. У пошуках утраченого часу, т. 3: Германтська сторона / пер. А. Перепада. К.: Лаботорія, 2025, с. 379).

¹ Це аллюзія на велосипедну аварію 1894 року, внаслідок якої постраждав брат Пруста — Роберт. Під час одужання, за Робертом доглядала юна куртизанка — Валентина Местре. Див.: Proust, Correspondance, 1:323 and 14:150. (Деякі пояснення для нашого видання взято з: In Search of Lost Time. Vol. 5: The Captive and The Fugitive / ed. and annot. by William C. Carter. New Haven and London: Yale University Press, 2023. Тут: In Search of Lost Time. Vol. 5. P. 7 (note 15).

під'юджувати мене проти майбутньої дружини, а що як це вилізе мені боком, коли по її, материній, смерті гризтиму себе, що засмутив її одруженням з Альбертиною. Не мавши надії відвернути мене від цього вибору, мама воліла вдавати, ніби його схвалює. Але всі, хто бачив її в ту добу, запевняли, що до її скорботи від втрати матері домішувалася вічна заклопотаність. Від цього рою клятих думок, від душевної гризоти голова в мамі пашіла, і, шукаючи прохолоди, вона раз у раз відчиняла вікна. На якийсь рішучий крок вона не зважувалася з остраху «чинити на мене тиск» і занепасти те, що вважала за своє щастя. Вона не могла навіть виступити проти Альбертиного перебування в нашій квартирі. Їй не хотілося бути суворою за пані Бонтан; хоча ця справа передусім стосувалась цієї останньої, та, на превеликий материн подив, не бачила тут якоїсь непристойності. У кожному разі няня шкодувала, що мусить покинути нас удвох, вирушаючи зараз же до Комбре, де вона могла затриматися (і справді затрималася) на кілька місяців, поки моя бабуся в перших потребувала її опіки і вдень і вночі. У Комбре мамі підсобляв добрий і самовідданий Лагранден; він пнувся зі шкури, відкладав із тижня на тиждень повернення до Парижа — не те що близько знав мою бабуся, просто недужа була мати подружка, та й годі, до того ж, як він відчував, хвора — вже не житець на цьому світі, — дорожила його увагою і не могла обійтись без нього. Снобізм — важка душевна хвороба, тільки що їй, на щастя, підлягає не вся душа. Сам я, навпаки, був дуже радий маминому від'їздові до Комбре; інакше я боявся б, як би мама не виявила Альбертиної дружби з мадемуазель Вентейль, а сказати Альбертині, щоб вона із цим крилася, я не міг. У материних очах то була б нездоланна перепона не лише для мого одруження (про шлюб вона просила мене ще не говорити з моєю подругою, та й сам я все частіше гнав від себе думку про нього), а й для того, щоб Альбертина пожила ще трохи в нас. Якщо не зважати на цю таку важливу для мамі й незнану їй причину, мама, з одного боку, вдаючи

вільнодумку бабуся, шанувальницю Жорж Санд і сповідницю того, що кожна шляхетна душа неодмінно добродісна, а з іншого — збита з пуття моїм згубним впливом, ставилася вже поблажливо до жінок, чиє поведіння суворо засуджувала колись (ба навіть і тепер, якщо ті належали до її паризьких або комбрейських знайомих та приятельок), але я хвалив перед мамою їхні високі прикмети, і вона багато чого їм вибачала, бо вони кохали мене. А проте навіть без огляду на обговорення, що гоже, а що негоже, Альбертина, я певен, була б нестерпна для мамі лиш через те, що мамі впам'ятку Комбре, тітка Леонія, уся її рідня, увесь лад їхнього життя, про який моя подруга не мала ні найменшого уявлення. Альбертина не прибивала б за собою дверей і не вагалася б зайти, шаснувши по-собачому чи по-котячому, якби двері стояли отвором. Зваби їй, зваби трохи гнітючої, надавало те, що вона відігравала в нас удома роль не так молодій дівчині, як хатньої тваринки, тваринка та входить до покоїв і виходить, хилється по всіх кутках, стрибає до мене в ліжку — який це для мене відгал! — влаштовує собі там кубельце, залягає і звідти вже ані руш, даючи мені цілковитий спокій, якого б не дала людина. А все ж, зрештою, вона пристосувалася до часу мого сну й не лише не пробувала забратися до моїх покоїв, а й не ворушилася, поки я не дзвонив. Такий розпорядок накинута їй Франсуаза. Франсуаза була з тих комбрейських послугачок, які знали, хто такий їхній пан, і вважали, що найменше, чого від них вимагається, це робити ті послуги, на які він заслуговує. Коли гість давав Франсуазі чайові, одні на двох, на неї і на кухарчину доньку, то не встигав утелюшити Франсуазі грошину, як Франсуаза швидко, непомітно та спритно кидалася повчати кухту, і та приходила дякувати не про людське око, а щиро, урочисто, як її напучувала Франсуаза. Комбрейський кюре зірок із неба не хапав, але що треба знати, знав. З його благословенства донька кузенів-протестантів, пані Сазра, окатоличилась, і її родина була йому дуже вдячна: йшлося про одруження з молодим дітичем мезеглізцем.